

# ЗМІСТ

---

<b>ПЕРЕДМОВА</b> .....	<b>4</b>
<b>ВСТУП</b> .....	<b>6</b>
<b>РОЗДІЛ 1. БАЗОВІ ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ</b> <b>8</b>	
1.1. Основні поняття інформаційного впливу .....	10
1.2. Походження та еволюція поняття “маніпуляція”.....	13
1.3. Навіювання – основний спосіб маніпулювання свідомістю.....	20
<b>РОЗДІЛ 2. ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАГРОЗИ</b> .....	<b>37</b>
2.1. Загрози безпеці особи від інформаційно-психологічних впливів.....	38
2.2. Загрози безпеці суспільства та держави в інформаційній сфері .....	52
<b>РОЗДІЛ 3. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ У МАСМЕДІА</b> .....	<b>61</b>
3.1. Технології масового маніпулятивного впливу .....	61
3.2. Реалізація технологій маніпулювання в аудіовізуальних медіа .....	90
3.3. Маніпулятивний вплив через штучні вкидання інформації .....	98
3.4. Стратегії маніпулювання в засобах масмедіа .....	105
<b>РОЗДІЛ 4. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ В ІНТЕРНЕТІ</b> .....	<b>112</b>
4.1. Інтернет як нове середовище маніпулятивного впливу .....	112
4.2. Інформаційно-комунікаційні передумови сугестії в Інтернеті .....	115
4.3. Сугестивний вплив в Інтернеті як аспект соціальних комунікацій .....	119
4.4. Реалізація сугестії в жанрах Інтернету.....	123
<b>РОЗДІЛ 5. ІНФОРМАЦІЙНА ЗБРОЯ</b> .....	<b>139</b>
5.1. Інформаційний простір як театр сучасних воєнних дій.....	140
5.2. Формами застосування інформаційної зброї.....	144
5.3. Класифікація сучасної інформаційної зброї.....	157
5.4. Основні способи та методи застосування інформаційної зброї.....	166
<b>РОЗДІЛ 6.</b>	
<b>ЗАХИСТ ВІД МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ</b> .....	<b>172</b>
6.1. Базові стратегії та механізми психологічного захисту .....	172
6.2. Розпізнання загроз маніпулятивного впливу та прийоми протидії.....	176
6.3. Фактчекінг, як інструмент протидії маніпулятивному впливу .....	183
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</b> .....	<b>192</b>
<b>Іменний покажчик</b> .....	<b>196</b>
<b>Тематичний покажчик</b> .....	<b>201</b>
<b>Додатки СУЧАСНИЙ СЛЕНГ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ</b> .....	<b>205</b>

## ПЕРЕДМОВА

---

*“Війна – це шлях обману”.  
Сунь-цзи, “Мистецтво війни”.*

Після проголошення у 1991 році незалежності України російська федерація розпочала активно вести гібридну війну проти нашої держави, яка призвела у 2014 році до анексії Криму й окупації частини територій Донецької та Луганської областей, а з 24 лютого 2022 року переросла у повномасштабне вторгнення. Держава-агресор грубо порушила підписаний нею Будапештський меморандум про гарантії безпеки, яким підтверджувала зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України.

Відмінною ознакою цієї гібридної війни є як прямі воєнні дії держави-агресора, так і створення нею в Україні внутрішніх конфліктів із подальшим використанням для досягнення політичних цілей. Основою ведення такої гібридної війни є інформаційно-психологічна складова, а об'єктом впливу постає насамперед суспільна свідомість.

Гібридна війна російської федерації проти України ведеться агресором не лише засобами збройної боротьби, а й з використанням сучасних інформаційних технологій, застосовуючи новітні методи інформаційно-психологічного впливу для маніпулювання суспільною свідомістю.

Кремлівські спецслужби розпалюють антиукраїнські настрої, формують сепаратистські тенденції, намагаються підірвати довіру до влади та посіяти панічні настрої серед населення, активно використовуючи засоби масмедіа в глобальному інформаційному просторі.

Агресор в умовах гібридної війни подає себе миротворцем, намагається маніпулювати свідомістю як свого населення, так і громадян України та міжнародної спільноти, використовуючи при цьому сучасні методи психологічного впливу в глобальному інформаційному просторі. Наступ на національну ідентичність українців постійно тиражується кремлівською пропагандою в різноманітних засобах масмедіа.

Важливим є те, що виклики в інформаційному просторі агресор намагається постійно змінювати. Тому відповідні підрозділи спецслужб України мають адаптуватися до нових умов, досліджувати специфіку, форми та методи інформаційних загроз, відслідковувати нові підходи ворога та швидко знаходити шляхи ефективної протидії їм.

Саме цьому присвячений навчальний посібник “Сучасні технології інформаційного впливу”. У ньому розкриваються новітні загрози особі, суспільству та державі в інформаційному просторі, форми, способи, методи інформаційного впливу та стратегії захисту від них, зокрема, і в умовах гібридної війни.

Зважаючи на потребу Міністерства оборони України у фахівцях з протидії інформаційним викликам і загрозам, Воєнна академія імені Євгенія Березняка ввела спеціальність “Управління інформаційною безпекою” за освітньою програмою “Організація управління інформаційною безпекою”.

Ця освітня програма фактично є поєднанням інформаційної та розвідувальної підготовки, а отже дозволяє забезпечити потреби Збройних Сил України у кваліфікованих фахівцях за відповідним напрямом.

Оскільки актуальність і прикладна спрямованість навчальних матеріалів є ключовим елементом ефективної освітньої діяльності, науково-педагогічний колектив Воєнної академії імені Євгенія Березняка підготував до видання навчальний посібник під назвою “Сучасні технології інформаційного впливу”.

Цей посібник стане ґрунтовним базисом для здобувачів вищої освіти та викладачів. Найбільша цінність цього видання у новизні та актуальності інформації, що дозволяє перманентно досліджувати специфіку та методи здійснення деструктивних інформаційно-психологічних, маніпулятивних впливів, відслідковувати нові підходи ворога і вчитися ефективно протидіяти їм.

Науково-педагогічні працівники Воєнної академії імені Євгенія Березняка здійснюють свій внесок у покращення навчального процесу. Їх теоретичні напрацювання є важливими для підготовки висококваліфікованих військових фахівців України.

Видання навчального посібника “Сучасні технології інформаційного впливу” буде корисним для здобувачів вищої освіти та викладачів не тільки Воєнної академії імені Євгенія Березняка, а й інших вищих навчальних закладів України. І допоможе підготувати професійних фахівців за відповідним напрямом, що надасть можливість боротися з ворогом ще потужніше та наблизити нашу спільну Перемогу!

## ВСТУП

---

Створення та вдосконалення комп'ютерної техніки, мережі Інтернет, наявність високого рівня комунікативно-інформаційних засобів (радіо, телебачення, мобільний зв'язок) призводить до інтенсивного руху інформаційних потоків. Сформовані механізми сучасної суспільної пам'яті та побудоване на їх основі інформаційне середовище створюють умови для маніпулювання всіма формами та рівнями суспільної свідомості, із застосуванням різних видів, способів та методів впливу на почуття та волю людини з метою управління психікою та соціальною поведінкою. По суті, маніпулювання свідомістю стає системним явищем, яке охоплює всі сфери життя та проявляється у різноманітних формах.

Сучасний розвиток науки і техніки набув такого рівня, коли створена реальна можливість масового поширення новітніх технологій, що дають змогу застосовувати засоби та методи прямого й непрямого впливу на нервову систему людини з метою зміни її функціонування. Вплив на психічну сферу людини став можливим не лише під час безпосереднього контакту з об'єктом, але й дистанційно. Уже сьогодні створені засоби впливу в акустичному діапазоні, світловому видимому, інфрачервоному та ультрафіолетовому діапазонах, радіодіапазоні. Проводяться роботи зі створення комп'ютерних "вірусів", які, заражаючи комп'ютерні програми, призводитимуть до зміни роботи комп'ютера і його користувача шляхом впливу на нервову систему та психіку останнього. На теперішній час немає достатніх гарантій захисту людини від загроз, пов'язаних із порушенням безпеки її психічного стану і здоров'я неусвідомленими інформаційними впливами, включаючи штучне вироблення психічної залежності та маніпулювання суспільною свідомістю з використанням спеціальних засобів впливу. Нові комунікаційні технології багатократно збільшили можливості деструктивного інформаційного впливу на великі групи людей.

У контексті збройної боротьби вбачається глобальна можливість переходу від відкритого збройного протистояння армій до методів прихованої війни. Цей напрям пов'язують із такими прийомами інформаційного впливу на ключових операторів (осіб, котрі ухвалюють рішення), які мають на меті забезпечити контроль і потрібну форму поведінки протилежної сторони, не знищуючи при цьому її ресурси та особовий склад. Це досягається здебільшого через здійснення впливу на керівництво противника аж до маніпулювання його волею та свідомістю.

Виникає необхідність в організації інформаційно-психологічної безпеки, під якою варто розуміти стан захищеності психіки людини від деструктивного інформаційного впливу (впровадження руйнівної та іншої шкідливої інформації у свідомість або підсвідомість), що призводить до неадекватного сприйняття дійсності, порушення прав і життєво важливих інтересів особи.

Дослідження такого явища, як маніпулювання свідомості охоплюють різнопланову проблематику, відносяться до психології, соціології, політології та вимагають міждисциплінарного вивчення. Маніпулювання свідомістю є особливо популярною темою наукових соціологічних досліджень із другої половини ХХ століття. Нині за цією тематикою існує велика кількість фундаментальних та прикладних наукових досліджень.

Теоретично осмислювалися окремі моменти, пов'язані з маніпулюванням свідомістю, такі як використання пропаганди, елементів ідеологічного протистояння, досліджувалися механізми формування громадської думки, способи та форми передачі маніпулятивної інформації, реакції окремих груп населення на ті чи інші види маніпуляції, особливості інформаційної та психологічної війни, технології маніпулювання та функціонування засобів масмедіа. Фактично, накопичено певний теоретичний та емпіричний матеріал у спеціально-наукових дослідженнях. У філософії зроблено спроби дати соціально-філософський аналіз феномену маніпулювання масовою свідомістю та розглядалася в етико-філософському аспекті.

Масовізація життя є процесом, який підвищує маніпулятивний управлінський потенціал з одного боку і, з іншого, знижує психологічний опір членів суспільства. Маса як суб'єкт масової свідомості несуть у собі сукупність усталених ціннісних орієнтирів і установок. Саме вони й становлять головний інтерес для суб'єкта маніпулювання та піддаються його впливу з метою їхньої трансформації.

Система маніпулювання свідомістю здійснює значний вплив, який може призвести до спотвореного бачення світу і, як наслідок, до непередбачуваних дій людей, що є загрозою для безпеки та самозбереження суспільства в цілому.

У сучасній науці ще не склалося єдиної загальноновизнаної концепції маніпулювання свідомістю. Це свідчить про те, що теоретичні дослідження з цієї проблеми перебувають у стадії розробки. Проте, інтенсивність маніпулятивного впливу на свідомість зростає, зачіпаючи всі сфери життєдіяльності суспільства. Маніпулювання свідомістю переростає в особливий вид діяльності та перетворюється на соціальну проблему.

Отже, необхідність соціально-філософського осмислення цієї проблеми викликана як існуючою значущістю феномена маніпулювання масовою свідомістю, так і складністю, пов'язаною з розробкою єдиної філософської теорії маніпулювання свідомістю.

## РОЗДІЛ 1.

### БАЗОВІ ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ

---

На початку ХХІ ст. у пресі з'явилися публікації, присвячені інформаційно-психологічним технологіям, серед яких особливу небезпеку становлять системи прихованого інформаційного впливу, об'єктом нападу яких є психіка людини.

Тема маніпулювання свідомістю вийшла за межі наукових досліджень і розширила рамки публічної дискусії, потрапивши в поле уваги засобів масмедіа.

Вихід цього питання на рівень широкої публічної дискусії, тим більше у засобах масмедіа, вимагає чіткої визначеності суті феномену маніпулювання, технологій його організації та результатів інформаційного впливу.

Донедавна головним об'єктом інформаційного впливу на людину вважалася її свідомість. При цьому стверджувалося, що “вагомні ефекти” сприйматимуться свідомістю тоді й тільки тоді, коли вони можуть бути критично нею осмислені, пройти через фільтр оперативної пам'яті, а потім відкlastися у “сховищі” пам'яті (підсвідомості). Прямий доступ до “сховища” вважався категорично закритим. Підсвідомість розглядалася як щось міфічне, ефемерне, спляче, неактивне, не здатне впливати на “здорові думки” та вчинки особи.

Утім, останні дослідження нейрофізіологів показують, що оперативна пам'ять, яка формує наш “здоровий глузд”, – це лише мала частина “сумарної пам'яті”, якою володіє людина. Головний її резерв і “сховище” – наша підсвідомість. У підсвідомості міститься 70-90 % обсягу пам'яті (всіх знань) (Рис.1.1).

Звідси такий величезний інтерес учених до розкриття “резервних можливостей” людини *шляхом прямого впливу на її підсвідомість*.

Пошуки вчених стимулюються також і прикладною стороною цієї теми. Усвідомлення ключової ролі людини-оператора у функціонуванні комплексу “людина – машина”, включаючи комплекс “людина-влада”, мотивує проведення активних досліджень у сфері інформаційних впливів на підсвідомість операторів у процесі виконання функціональних завдань.

Наслідки, до яких можуть призвести такі пошуки, наразі важко оцінити повною мірою. Це можуть бути проривні напрями в пришвидшенні розумової діяльності людини, підвищенні ефективності навчання та виховання,

появі принципово нових методів лікування тощо. З іншого боку, з'являється можливість створення новітніх засобів збройної боротьби на базі *систем прихованих інформаційних впливів, спрямованих на пряме маніпулювання підсвідомістю людини.*



Рис. 1.1. Складові психіки людини.

Подібні форми впливу вже використовувались у практиці численних релігійних культів і сект типу “Біле братство”, “АУМ Сенріке”. Громадянам, залученим до тоталітарних за своєю спрямованістю сект, за допомогою спеціальних інформаційно-сугестивних методів прищеплюється рабська покірність, ворожість до національної духовної культури та звичаїв, сімейних і батьківських обов’язків.

Корекція підсвідомої сфери психіки відбувається внаслідок інтенсивного інформаційного потоку. Яскравим прикладом цього слугує формування “рекламного мислення” значної частини суспільства, особливо дітей. Нав’язлива реклама викликає роздратування, але все-таки залишається в пам’яті у формі підсвідомих автоматизмів. Завдяки впливу повторюваної однієї й тієї ж рекламної або пропагандистської фрази у психіці формується стійкий автоматизм, який так чи інакше починає впливати на потреби, вчинки та поведінку. Саме в цьому й полягає одне із завдань пропаганди та реклами – вплив на підсвідомість – “кодування” з метою формування потенційного споживача, клієнта, прибічника тощо. І цей ефект “кодування” виникає незалежно від того, чи людина сприймає цю інформацію у “свідомому” стані, тобто зберігаючи можливість критичного до неї ставлення.

## 1.1. Основні поняття інформаційного впливу

Дослідження такого складного явища як інформаційний вплив може бути успішним лише за умови наявності розробленого понятійного апарату щодо маніпулятивних впливів, оскільки вони є проявом інформаційних впливів. Головною складовою цього апарату становить система понять, завдяки яким розкриваються сутнісні моменти досліджуваного явища.

Варто визначити та розглянути окремо такі поняття *інформаційного впливу*, як *інформаційно-психологічний вплив*, *сугестія* (навіювання), *маніпулювання*, *інформаційно-технічний вплив*, *акції інформаційного впливу*, *спеціальні інформаційні операції*, *інформаційні війни* та *інформаційна зброя*.

Особистість (її психіка та свідомість), піддається різноманітним маніпулятивним впливам, що є інформаційними за своєю природою, і їх результати можуть прямо загрожувати фізичному чи психічному здоров'ю людини. Саме такі впливи часто протягом багатьох років формують морально-психологічну атмосферу в окремих прошарках суспільства, підживлюють кримінальне середовище і сприяють зростанню психічних захворювань у суспільстві. Проповідництво деструктивних релігійних вчень, поширення містичних й езотеричних знань і практик, магії, шаманства тощо можуть бути прикладом таких впливів, що призводять до соціальної особистісної дезадаптації, а в ряді випадків – до руйнування психіки людини.

*Інформаційний вплив* – це організоване цілеспрямоване застосування спеціальних інформаційних засобів і технологій для внесення деструктивних змін у свідомість особистості, соціальних груп чи населення (корекція поведінки), в інформаційно-технічну інфраструктуру об'єкта впливу та (чи) фізичний стан людини. *Інформаційний вплив* варто поділити на *інформаційно-технічний* та *інформаційно-психологічний впливи*.

*Інформаційно-психологічний вплив* (ІПсВ) – це вплив на свідомість та підсвідомість особистості й населення з метою внесення змін у їхню поведінку та світогляд. Базовими методами ІПсВ є *переконання й навіювання*.

*Переконання* звернене до власного критичного сприйняття дійсності об'єктом впливу. Воно має певні алгоритми впливу:

- логіка переконання має бути доступною для інтелекту об'єкта впливу;
- переконання варто здійснювати, спираючись на факти, відомі об'єкту;
- переконлива інформація повинна містити узагальнюючі пропозиції;
- переконання має містити логічно несуперечливі конструкти;
- факти, що доносяться до об'єкта впливу, повинні мати відповідне емоційне забарвлення.

*Навіювання*, навпаки, спрямовується на суб'єктів, які некритично сприймають інформацію. Його особливостями є:



- цілеспрямованість і плановість застосування;
- конкретність визначення об'єкта навіювання (селективний вплив на певні групи населення, що враховує їхні основні соціально-психологічні, національні й інші особливості);
- некритичне сприйняття інформації об'єктом навіювання (навіювання засноване на ефекті сприйняття інформації як інструкції до дії без її логічного аналізу);
- визначеність, конкретність поведінки, що ініціюється (об'єкту необхідно дати інструкцію щодо конкретних його реакцій і вчинків, які відповідають меті впливу).

*Сугестія* (навіювання) – це процес впливу на психічну сферу людини, пов'язаний із зниженням критичності при сприйнятті та реалізації змісту, що навіюється”.

Вважається, що інформація, засвоєна за допомогою навіювання, важко піддається осмисленню та корекції.

*Маніпулювання* – це вид психологічного впливу, майстерна реалізація якого веде до прихованого збудження в іншій людині намірів, які не збігаються з її реальними бажаннями.

Виходячи із цих міркувань, можна також визначити *основні складові процесу здійснення маніпулювання*:

*Об'єкт маніпулювання* – це свідомість людини та масова свідомість, на які здійснюється певний вплив із метою досягнення бажаного результату.

*Жертва маніпулювання* – це людина, група людей, суспільство (об'єкт маніпулювання), які були використані або якимсь чином посприяли досягненню встановленої мети.

*Суб'єкт маніпулювання* – це людина (група людей), яка ініціювала проведення маніпулювання свідомістю для досягнення певної мети.

*Інструменти маніпулювання* – це ідеї, прийоми, форми, способи, методи, використання яких дає змогу впливати на свідомість людини для досягнення певної мети.

Ще одне поняття, яке необхідно увести для опису психологічного маніпулювання особою, – це “*мішені*” впливу. Мішенями можуть бути окремі люди, їхні об'єднання, соціальні групи, населення й навіть країни – об'єкти спеціальних інформаційних операцій.

Мішені маніпулятивного впливу доцільно поділити на п'ять груп:

1. *Збуджувачі активності людини*: потреби, інтереси, схильності.
2. *Регулятори активності людини*: групові норми; самооцінка (відчуття власної гідності, самоповага, гордість); суб'єктивні відносини; світогляд; переконання; вірування; смислові, цільові, операційні установки тощо.

3. *Когнітивні (інформаційні) структури* (зокрема інформаційно-орієнтовна основа поведінки людини в цілому) – знання про навколишній світ, людей та інші різноманітні відомості, які є інформаційним забезпеченням активності людини.

4. *Операційний склад діяльності*: спосіб мислення, стиль поведінки та спілкування, звички, уміння, навички й т. ін.

5. *Психічні стани*: фонові, функціональні, емоційні.

*Інформаційно-технічний вплив* (ІТВ) – це вплив на інформаційно-технічну інфраструктуру об'єкта з метою забезпечення реалізації необхідних змін у її функціонуванні (зупинка роботи, несанкціонований доступ до інформації та її перекручування (спотворення), програмування на певні помилки, зниження швидкості оброблення інформації тощо), а також вплив на фізичний стан людини. ІТВ становить загрозу безпеці інформаційно-технічної інфраструктури та фізичному стану людини.

*Безпека інформаційно-технічної інфраструктури* – це стан захищеності, який забезпечує її ефективне використання та захист від можливого ІТВ.

Безпека інформаційно-технічної інфраструктури поділяється на безпеку:

- машинно-технічних засобів (автоматизованих систем та мереж);
- програмного забезпечення;
- режиму захисту від несанкціонованого витоку інформації.

*Акція інформаційного впливу* – це одноразова дія інформаційно-психологічного та інформаційно-технічного впливу, що передбачає вплив на свідомість і поведінку людей та/або інформаційно-технічну інфраструктуру об'єкта впливу.

*Спеціальна інформаційна операція* - це сукупність дій, спрямованих на визначений об'єкт впливу з метою схвалення до прийняття управлінських рішень та/або вчинення дій, вигідних для суб'єкта інформаційного впливу.

Спеціальна інформаційна операція складається з поєднаних між собою за часом, метою, завданнями, силами й засобами окремих акцій інформаційного впливу.

*Інформаційна війна* – це форма ведення інформаційної боротьби між різними суб'єктами (державами, неурядовими, економічними структурами тощо), яка передбачає проведення комплексу заходів із завдання шкоди інформаційній сфері протидіючій стороні й захисту власної інформаційної безпеки.

Інформаційна війна ведеться у поєднанні між собою за часом, метою, завданнями, силами й засобами окремих акцій інформаційного впливу та спеціальних інформаційних операцій.

*Інформаційна зброя* – це різновид зброї, головними елементами якої є інформація, інформаційні технології (зокрема технології інформаційного впливу), інформаційні процеси та технічні засоби.

За допомогою інформаційної зброї проводяться окремі акції інформаційного впливу, спеціальні інформаційні операції та інформаційні війни.

Механізми впливу на психіку людини та її свідомість лежать в основі технологій маніпулювання свідомістю, але ці механізми відповідають маніпулюванню тільки в тому випадку, якщо воно майстерно приводить до прихованого збудження в людини намірів, якими вона до цього не володіла.

## 1.2. Походження та еволюція поняття “маніпуляція”

Термін “маніпуляція”, чи “маніпулювання”, походить від латинського слова *manipulare*. Його первинне значення досить позитивне: “управляти”, “управляти зі знанням справи”, “надавати допомогу” тощо. Наприклад, у медицині це огляд, обстеження якоїсь частини тіла за допомогою рук або лікувальних процедур. Спеціально наголошується на наявності спритності та майстерності під час виконання дій-маніпуляцій.

Поверхове вивчення самого поняття “маніпулювання” дає лише приблизне його визначення й не відображає більш глибоке тлумачення з погляду психології.

За словником іноземних слів маніпуляція (фр. *manipulation* – лат. *manipulatio* – *manipulus* – жменя):

- 1) рух рук, пов’язаний із виконанням певного завдання;
- 2) демонстрація фокусів, заснована на спритності рук, умінні відвернути увагу глядачів від того, що має бути прихованим від них;
- 3) махінація, шахрайська витівка.

У початковому неметафоричному значенні термін “маніпуляція” означає види дій за допомогою рук, які потребують майстерності та вправності під час виконання. Перехідним ступенем до метафори постало використання терміну “маніпуляція” стосовно демонстрації фокусів і карткових ігор, у яких цінується майстерність не тільки в проведенні відволікаючих прийомів, але й у приховуванні реальних дій чи намірів, створенні оманливого враження або ілюзії. Зв’язок із початковим значенням особливо виразно проявляється в лексемі “фокусник-маніпулятор” – такий, що спеціалізується на фокусах, які виключають складні механічні або електронні пристрої, асистентів-двійників тощо. Усі такі фокуси – “спритність рук і ніякого шахрайства”. Головні психологічні ефекти створюються на основі управління увагою (відволікання, переміщення, зосередження), широкого використання механізмів психологічної установки, стереотипних уявлень та ілюзій сприйняття. Усі ці елементи зберігаються також у міжособистісному маніпулюванні.

Повне перенесення слова “метафора” в новий контекст і породження метафори, яка нас цікавить, веде до того, що під об’єктами маніпулювання розуміються вже не предмети, а люди, при цьому сам вплив виконується вже не руками, а за допомогою інших засобів.

Тобто, маніпулювання в переносному значенні – це прагнення “прибрати до рук”, “приручити” іншого, “заарканити”, “піймати на гачок”, спроба перетворити людину на слухняне знаряддя, “маріонетку”. Проте метафора “прибирання до рук” хоча і є стрижневою ознакою, але зовсім не єдиною щодо психологічного маніпулювання.



*Рис. 1.2.* Перетворення людини на слухняне знаряддя, “маріонетку”.

У процесі становлення ця ознака була доповнена іншими ознаками. По-перше, для маніпулювання характерні вміння, спритність, майстерність виконання. По-друге, маніпулювання передбачає створення ілюзії. Не було б сенсу називати певну дію маніпулюванням, якби вона здійснювалася відкрито. Ілюзіоніст не може створити ілюзію фокусу, якщо всі його прийоми на виду. Також і лялькар має примусити глядачів забути, що персонажі п’єси – ляльки-маріонетки. Тому маніпулювання в метафоричному значенні передбачає створення ілюзії незалежності об’єкта від стороннього впливу, ілюзії самостійності прийняття рішень і виконання певних дій.